

त्रित आस्यः। अग्निः। त्रिष्टुप्

एकः समुद्रो धरुणो रयीणामस्मद्धदो भूरिजन्मा वि चष्टे।

सिषत्त्यूधर्निण्योरुपस्थ उत्सस्य मध्ये निहितं पदं वेः ॥ १०.००५.०१

एकः- अद्वितीयः। समुद्रः- महार्णवः। रयीणाम्- संपदाम्। धरुणः- धारकः। भूरिजन्मा- बहुषु बहुधा आविर्भूतः। अस्मद्धदः- अस्माकं हृदयानि। वि- विशेषेण। चष्टे- पश्यति। निण्योः- ब्रह्मण्यन्तर्निहितयोर्द्यावापृथिव्योः। उपस्थे। ऊधः। सिषक्ति- सेवते। द्यावापृथिव्योः सारं सेवत इति भावः। उत्सस्य- स्यन्दमानस्य सोमस्य रसस्य। मध्ये। निहितं पदम्- स्थितामनुभूतिम्। वेः- गच्छ ॥१॥

समानं नीलं वृषणो वसानाः सं जग्मिरे महिषा अर्वतीभिः।

ऋतस्य पदं कवयो नि पान्ति गुहा नामानि दधिरे पराणि ॥ १०.००५.०२

समानं नीलम्- समानं स्थानमग्निम्। वसानाः- बिभ्रतः। वृषणः- वर्षकाः। महिषाः- महात्मान उपासकाः। अर्वतीभिः- प्राणैः। सं जग्मिरे- सङ्गच्छन्ते। ऋतस्य पदम्- सत्यं परमं पदम्। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। नि- नितराम्। पान्ति- अनुभवन्ति। पराणि- श्रेष्ठान्। नामानि- मन्त्रान्। गुहा- हृदयगुहायाम्। दधिरे- धरन्ति ॥२॥

ऋतायिनी मायिनी सं दधाते मित्वा शिशुं जज्ञतुर्वर्धयन्ती।

विश्वस्य नाभिं चरतो ध्रुवस्य क्वेश्चित्तन्तुं मनसा वियन्तः ॥ १०.००५.०३

ऋतायिनी- प्रकृतिनियतिमय्यौ। मायिनी- प्रज्ञायुक्ते द्यावापृथिव्यौ। चरतः- जङ्गमस्य। ध्रुवस्य- स्थावरस्य। विश्वस्य- सर्वस्य। नाभिम्- मध्यभूतम्। शिशुम्- वत्समग्निं क्रतुमयम्। मित्वा- प्रमाणं कृत्वा। जज्ञतुः- जनयतः। सं दधाते- धृतवत्यौ। वर्धयन्ती- वर्धितवत्यौ। कवेः- अग्नेः क्रान्तदर्शिनः। तन्तुम्। मनसा- ध्यानेन। वियन्तः- प्रपन्ना वयमग्निं यजामः ॥३॥

ऋतस्य हि वर्तनयः सुजातमिषो वाजाय प्रदिवः सचन्ते।

अधीवासं रोदसी वावसाने घृतैरन्नैर्वावृधाते मधूनाम् ॥ १०.००५.०४

ऋतस्य- सत्यस्य । वर्तनयः- वर्तक्यः । प्रदिवः- प्रकर्षेण द्योतनशक्तयः । इषः- एषणाः । सुजातम्- शोभनजन्मयुक्तमग्निम् । वाजाय- बलाय । सचन्ते- सेवन्ते । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । अधीवासम्- शरण्यमग्निम् । वावसाने- मण्डयन्त्यौ । घृतैः- जीवोदकधाराभिः । मधूनामन्नैः- सोमै रसैः । वावृधाते- अग्निं वर्धयतः ॥४॥

सप्त स्वसूरुषीर्वावशानो विद्वान्मध्व उज्जभारा दृशे कम् ।

अन्तर्येमे अन्तरिक्षे पुराजा इच्छन्वत्रिर्माविदत्पूषणस्य ॥ १०.००५.०५

वावशानः- कामयमानः । विद्वान्- विद्यावानग्निः । अरुषीः- रोचमानाः । मध्वः- माधुरीः । सप्त स्वसृः- भूर्भुवरादिसप्तसाधनभूमिकास्थजीवोदकधाराः । कम्- सुखेन । दृशे- दर्शनाय । उज्जभार- उज्जहार । अन्तरिक्षे- प्राणमयकोशे । अन्तः- हृदि । पुराजाः- पूर्व्यः । येमे- नियमितवान् । पूषणस्य- पोषकस्य सूर्यस्य । वत्रिम्- रूपं दीप्तिमिति भावः । इच्छन्- कामयमानः । अविदत्- तां लेभे च ॥५॥

सप्त मर्यादाः कवयस्ततक्षुस्तासामेकाभिदुर्भ्यंहुरो गात् ।

आयोर्ह स्क्म्भ उपमस्य नीळे पथां विसर्गे धरुणेषु तस्थौ ॥ १०.००५.०६

सप्त मर्यादाः- स्तेयं गुरुतल्पारोहणं ब्रह्महत्यां सुरापानं दुष्कृतकर्मणः पुनः पुनः सेवां पातकेनृतोद्यमिति (६।२७) निरुक्ते प्रोक्तानि सप्त पापानि । कवयः- क्रान्तदर्शिनः । ततक्षुः- शिथिलं चक्रुः । तासाम्- तेषां पापानाम् । एकामित्- एकमपि । अंहुरः- पापबुद्धिरेव । अभि गात्- अभिगच्छति । उपमस्य- उपासकस्य । आयोः- मनुष्यस्य । नीळे- स्वमूले । स्क्म्भः- स्तम्भकः सत्क्रतुभूतोऽग्निः । पथाम्- शोभनमार्गाणाम् । विसर्गे- सृष्टौ । धरुणेषु- धर्मेषु । तस्थौ- स्थितवान् ॥६॥

असच्च सच्च परमे व्योमन्दक्षस्य जन्मन्नदितेरुपस्थे ।

अग्निर्ह नः प्रथमजा ऋतस्य पूर्व आयुनि वृषभश्च धेनुः ॥ १०.००५.०७

असच्च सच्च- स्थूलं सूक्ष्मं सर्वम् । परमे व्योमन्- चिदाकाशे । दक्षस्य जन्मन्- समर्थस्य
हिरण्यगर्भस्य जन्मस्थाने । अदितेरुपस्थे- अखण्डप्रकृत्यां निहितं भवति । अग्निः- अग्निस्वरूपो
हिरण्यगर्भः । ह । नः- अस्मासु । ऋतस्य- सत्यस्य । प्रथमजाः- प्रथमजः । पूर्वे आयुने- पूर्वस्मिन्
काले । पुरातनकालादारभ्य । वृषभश्च- वर्षकश्च । धेनुः- प्रीणयिता च भवति ॥७॥

Dr. Rangraji